

ЩОДО ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ ВЕЛИКОЮ ПАЛАТОЮ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЗАЯВ У РАЗІ КОНСТАТАЦІЄЮ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ СВОЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА ПРИКЛАДІ СИТУАЦІЇ ІЗ НЕПОМ'ЯКШУВАНИМ ДОВІЧНИМ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

REGARDING THE PROBLEM OF CONSIDERATION BY THE GRAND CHAMBER OF THE SUPREME COURT OF STATEMENTS IN THE EVENT OF A FINDING BY THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS OF UKRAINE'S VIOLATION OF ITS OBLIGATIONS ON THE EXAMPLE OF A SITUATION WITH NON-MITIGATED LIFE IMPRISONMENT

Суржик Ю.В., аспірант

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається проблема відновлення становища особи, що існувало до порушення права, яку констатував ЄСПЛ, на прикладі ситуації з не пом'якшуваним довічним позбавленням волі.

Встановлено, що зважаючи на статус ЄСПЛ як міжнародного судового органу, всі засоби щодо виконання рішень ЄСПЛ діляться на: вжиття заходів загального характеру, виплата справедливої сатисфакції та застосування додаткових заходів індивідуального характеру. Одним із найпоширеніших способів останнього є повторний розгляд справи судом.

Повторний розгляд відбувається в особливому порядку Великою Палатою Верховного Суду, а саме за правилами перегляду рішення за виключною обставиною у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань.

Проблема перегляду вироку щодо непом'якшаного довічного позбавлення волі має умовно два періоди: перший був до ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18.10.2022 року та другий період розпочався після його ухвалення.

У статті було визначено, що ВПВС не може застосувати заходи індивідуального характеру, коли констатоване ЄСПЛ порушення може бути вирішене лише шляхом вжиття заходів загального характеру, а саме – внесенням змін до законодавства. В усіх інших випадках суд має прийняти відповідні заяви та розглянути їх по суті, ухваливши рішення, які дійсно відновить становище особи.

Після дослідження останньої практики Великої Палати (щодо справ із заміни довічного позбавлення волі на більш м'яке покарання) було встановлено, що за результатом розгляду справи судом першої інстанції щодо застосування статті 82 КК не можна досягти відновлення становища особи, що існувало до порушення права, адже це суперечить самій суті перегляду вироку ВПВС, який має свій предмет розгляду.

Ключові слова: Практика ЄСПЛ, заходи індивідуального характеру, непом'якшане довічне позбавлення волі, КК України, КПК України, відновлення становища особи, що існувало до порушення права.

The article examines the problem of restoring the position of a person that existed before the violation of the right, which was established by the ECtHR, using the example of a situation with non-mitigated life imprisonment. It has been established that, taking into account the status of the ECtHR as an international judicial body, all means of implementing the decisions of the ECtHR are divided into: taking measures of a general nature, paying just satisfaction and applying additional measures of an individual nature.

One of the most common ways of the latter is a retrial of the case by the court.

The re-examination takes place in a special order by the Grand Chamber of the Supreme Court, namely, according to the rules for reviewing the decision under exceptional circumstances in the event that an international judicial institution, the jurisdiction of which is recognized by Ukraine, establishes a violation of international obligations by Ukraine.

The problem of revising the verdict on unmitigated life imprisonment has conditionally two periods: the first was before the adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine on the Implementation of Decisions of the European Court of Human Rights" from 18.10.2022 and the second period began after its adoption.

In the article, it was determined that the IDF cannot apply measures of an individual nature, when the violation established by the ECHR can be resolved only by taking measures of a general nature, namely by making changes to the legislation. In all other cases, the court must accept the relevant applications and consider them on their merits, making decisions that will really restore the person's position.

After researching the latest practice of the Grand Chamber (regarding cases involving the replacement of life imprisonment with a milder punishment), it was established that, based on the result of the trial court's review of the case regarding the application of Article 82 of the Criminal Code, it is not possible to achieve the restoration of the person's position that existed before the violation of the right, because it contradicts the very essence of the review of the judgment of the Ukrainian Armed Forces, which has its own subject of consideration.

Key words: ECtHR practice, measures of an individual nature, non-reduced life imprisonment, Criminal Code of Ukraine, Criminal Procedure Code of Ukraine, restoration of the person's position that existed before the violation of the right.

Формування проблеми. Визначимо, що в Україні великий проміжок часу існувала досить велика проблема, яка стосується непом'якшуваних довічного позбавлення волі. Так, у рішенні у справі «Петухов проти України» № 2 Європейський Суд з прав людини (далі ЄСПЛ, Суд, Страсбурзький Суд) констатував систему проблему в кримінальному законодавстві України, яка порушує вимоги статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі Конвенція або ЄКПЛ), а саме, що непом'якшане довічне позбавлення волі суперечить положенням статті 3 Конвенції, яка декларує, що нікого не

може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню.

Наразі є чимало рішень ЄСПЛ стосовно осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, ухвалених на їхню користь. Для ефективного захисту порушеного права таке рішення має бути виконано, що відбувається вже на національному рівні, за допомогою вжиття відповідних заходів державою.

Як відомо, майже до кінця 2022 року в Україні не існувало механізму щодо звільнення особи від довічного позбавлення волі.

До ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» в жовтні 2022 року на національному рівні у разі намагання відновити своє становище, що існувало до порушення права, особи стикалися з тим, що Велика Палата Верховного Суду (далі ВПВС, суд або Верховний Суд) визначала, що констатоване порушення Конвенції щодо заявника може бути усунуто лише шляхом вжиття заходів загального характеру (внесення змін до законодавства) з боку держави і тому відмовляла у задоволенні заяви.

Відповідні зміни законодавцем було внесено до Кримінального кодексу України 18.10.2022 року Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини».

Проаналізувавши рішення ВПВС за період від 18.10.2022 року по 10.04.2023 року, визначимо, що судова практика пішла тим шляхом, що такі питання мають вирішуватись місцевим судом, у межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання.

Тому є потреба розглянути питання щодо відновлення становища особи, що існувало до порушення права, яку констатував ЄСПЛ, на прикладі ситуації із непом'якшуваним довічним позбавленням волі.

Метою цієї статті є дослідження проблеми досягнення *restitutio in integrum* на прикладі ситуації із застосуванням заходів індивідуального характеру ВПВС у випадках констатації у рішеннях ЄСПЛ порушення Україною своїх зобов'язань за Конвенцією, на прикладі ситуації щодо непом'якшуваності довічного позбавлення волі.

Матеріали і методи. Ця стаття основана на положеннях кримінального законодавства та практиці його застосування, практиці ЄСПЛ та доктрині міжнародного та національного права.

Дослідження ґрунтується на основі загальнофілософських методів аналізу та синтезу, формально-юридичного методу, методу моделювання та прогнозування.

Вклад основного матеріалу

1. Загальні питання взаємодії практики ЄСПЛ із національною судовою практикою

Конвенційний механізм захисту прав людини як єдина система складається із Конвенції та практики Страсбурзького Суду, має суттєвий вплив на кримінальне законодавство нашої держави та судову практику його застосування [2, с. 11].

Визначимо, що національна імплементація норм міжнародного права проводиться відповідно до видів юридичних засобів, які бувають правотворчими, правотлумачними та правозастосовними.

Відповідно можна виділити форми національної імплементаційної правотворчості, форми національного імплементаційного правотлумачення та форми національного імплементаційного правозастосування [3, с. 56].

Класифікація аспектів впливу практики ЄСПЛ, тією чи іншою мірою, залежить від статусу цього органу.

Однією із особливостей конвенційного механізму ще за часів його створення є допуск до Суду не лише міждержавних заяв, а і можливість подання індивідуальних заяв фізичними та юридичними особами, які перебувають під юрисдикцією Договірних Держав і які вичерпали на національному рівні всі засоби захисту свого права, а також стверджують, що їхні права та свободи, гарантовані Конвенцією, й далі порушуються Державою [2, с. 11–12].

Тому, зважаючи на це, ЄСПЛ разом із формуванням відповідних загальних норм також вирішує певний індивідуальний спір.

Як визначив у своїй дисертаційній праці В.А. Завгородній, ст. 1 ЗУ «Про виконання рішень і застосування практики ЄСПЛ» визначає, що всі засоби щодо виконання рішень ЄСПЛ можна поділити на: вжиття заходів загального характеру, виплату справедливої сатисфакції та застосування додаткових заходів індивідуального характеру [5, с. 239–240].

Крім того, стаття 10 цього Закону конкретизує, що мається на увазі під поняттям «додаткові заходи індивідуального характеру». В ній визначається, що для забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру, одним із яких є відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції.

Одним із найпопулярніших способів цього є повторний розгляд справи судовим органом.

Аналіз норм статей 459, 463 КПК України свідчить про те, що такий повторний розгляд відбувається в особливому порядку, а саме – перегляд рішення за виключною обставиною у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань [8].

Визначимо, що Суд завжди діє з принципу поваги до суверенітету держави.

Цей принцип є загальновизнаним у міжнародному праві. Як із цього приводу зазначила Комісія із питань втручання та державного суверенітету, створена в 2000 під егідою ООН, у своїй доповіді під назвою «Відповідальність щодо захисту» то суверенітет держави у питаннях захисту прав людини має подвійне зобов'язання, а саме:

- 1) поважати суверенітет інших держав;
- 2) поважати права та гідність людей, які перебувають під юрисдикцією відповідної держави [14, с. 13].

Тож, міжнародне право виходить із того, що держава має самостійно забезпечувати права та свободи людини у своїй юрисдикції. З огляду на це, а також те, що міжнародна спільнота не має втручатись у внутрішні справи держави, остання має самостійно утверджувати права людини, виходячи із принципу поваги до них.

Україна як сучасна демократична держава, яка має Конституцію четвертого покоління, де прописано механізм поваги до прав людини, що закріплено у статті 3 та 6 Конституції.

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [7].

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Основного закону України, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Конституційний Суд України від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001 визначив, що права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті 3 Конституції України); держава різними правовими засобами забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина в особі органів законодавчої, виконавчої і судової влади та інших державних органів, які здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України (перше, друге речення абзацу другого пункту 3 мотивувальної частини Рішення) [13].

Отже, органи державної влади мають дотримуватись Конституції та законів України задля дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Тому, з огляду вищенаведене, Україна має виконувати рішення ЄСПЛ, адже по-перше – наша держава взяла на себе зобов'язання за статтею 1 ЄКПЛ, по-друге – Україна гарантує це відповідно до основ свого законодавства.

2. Щодо проблеми конкуренції заходів загального та індивідуального характеру

У проблематиці, яка розглядається, визначимо, що ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначив, що суть цих порушень полягає у тому, що Конвенція не забороняє застосування покарання у виді довічного позбавлення волі до осіб, яких було визнано винними у вчиненні особливо тяжких злочинів, наприклад, умисному вбивстві. Проте воно має бути *de jure* та *de facto* скоротним, що означає як наявність у засудженого перспективи звільнення, так і можливість перегляду вироку суду (справа «Дембо та інші проти України», Заява № 2778/18) [18].

Проте покарання у виді довічного позбавлення волі має бути скоротним. І те, що такого механізму немає у законодавстві, свідчить про наявність системної проблеми, для вирішення якої вимагається вжиття заходів загального характеру (п.194 Рішення) [19].

Тому, оскільки таке питання в Україні врегульовується законодавчими нормами і може бути вирішено лише вжиттям заходами загального характеру, ця проблема вирішується за допомогою внесення змін до законодавства.

Вчені, аналізуючи практику Великої Палати Верховного Суду щодо перегляду рішень за виключними обставинами, визначили – суд вважає, що однією із підстав, коли не можуть бути застосовані заходи індивідуального характеру, є те, що порушення констатоване ЄСПЛ мають бути усунуті лише за допомогою вжиття заходів загального характеру.

Як визначає сам Верховний Суд у подібних рішеннях, єдиним органом законодавчої влади в Україні є Верховна Рада України, повноваженнями якої охоплюється внесення змін до чинного законодавства України, зокрема і на виконання рішень міжнародної судової установи відповідно до Закону України від 23 лютого 2006 року N 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (ухвала ВПВС у справі № 1-3/2007 від 12 травня 2021 року). [5, с.316].

У рішеннях щодо перегляду вироку за виключними обставинами (у період коли не було ухвалено зміни до КК щодо пом'якшення довічного позбавлення волі) ВПВС також діяла за такою моделлю і відмовляла заявникам, адже удосконалення нормативно-правових актів завдяки ухваленню законів, внесення до них змін та доповнень є компетенцією законодавчої влади і не належить до повноважень суду жодної інстанції (ухвала Великої Палати Верховного Суду в справі № 1-2/2008 від 07.06.2021 року, ухвала у справі № від 22.02.2021 року тощо).

К.В. Андріанов, підтримуючи таку позицію, зазначає, що перегляд рішень українських судів після ухвалення рішення ЄСПЛ проти України може відбуватися лише за виняткових, виключних обставин, визначених законодавством, коли права суб'єктів права нашої держави не можуть бути відновлені в інший спосіб [1].

В.А. Завгородній має більш радикальну позицію і визначає, що у такий спосіб Верховний Суд, який діє від імені держави, фактично відсторонюється від забезпечення належної охорони конвенційних прав і свобод людини, що категорично неприйнятно для правової держави, в якій діє принцип надійної юридичної захищеності особи [5, с. 317].

Отже, аналізуючи вищевикладене, можемо констатувати, що існує певна залежність вжиття заходів індивідуального характеру від вжиття заходів загального характеру, адже Верховний Суд опинився у ситуації, коли, з одного боку, він як орган, що діє від імені України, має виконати зобов'язання, передбачені статтею 1 ЄКПЛ, а з іншого – «зв'язаний» внутрішнім законодавством нашої держави.

Тому, на наш погляд, вищезазначені позиції вчених мають бути уточнені, зважаючи на сферу кримінального права, в якому відповідно до ст. 3 КК України кримінальна

протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом [9], а саме в тому, що ВПВС дійсно не може гарантувати відновлення становища особи до порушення права, якщо такого механізму не передбачено законодавством, адже суд не може підняти орган законодавчої влади.

Проте, як відомо, заходи загального характеру у сфері матеріального кримінального права вживаються, зокрема, в судовій практиці та практиці правоохоронних органів. І у цьому випадку ВПВС, на наш погляд, не може відмовити у такому перегляді вироку суду за виключними обставинами та прийняти відповідне рішення.

3. Щодо проблеми перегляду вироку ВПВС за період, після набрання чинності Законом від 18.10.2022 року

Ситуація, що розглядалась вище була до ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18.10.2022 року, яким було внесено відповідні зміни до норм статей 81, 82 КК, чим було виконано рішення Конституційного Суду України та Страсбурзького Суду [11].

Після ухвалення цього закону до ВПВС також надходили заяви про перегляд вироку за виключними обставинами. Проте суд у своїх рішеннях визначає, що ст. 82 КК має реалізуватися у відповідності до процесуальних правил, передбачених статтями 537, 539 КПК, відповідно до яких питання про заміну покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким під час виконання вироку вирішується місцевим судом, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання (Ухвали Великої Палати Верховного Суду провадження № 13-21зв023 від 27 березня 2023 року, провадження № 13-65зв022 від 12 грудня 2022 року, провадження № 13-52зв022 від 21 листопада 2022 року та ін.) [17].

Отже, в цьому разі суд фактично визначає, що належним заходом виконання рішення ЄСПЛ є розгляд справи відповідним місцевим загальним судом.

Відповідно до Рекомендації № R (2000)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини», ухваленій на 694-му засіданні заступників міністрів від 19 січня 2000 року, наголошено, що компетентні органи держави-відповідача самі вирішують, які заходи, зважаючи на наявні в національній правовій системі засоби, є найбільш відповідними для досягнення *restitutio in integrum*. [12].

Проте в цьому разі постає питання, чи буде розгляд місцевим судом заяви про заміну довічного позбавлення волі покаранням у виді позбавлення волі на певний строк заходом, яким можна досягти *restitutio in integrum*.

Так, зважаючи на доктрину дружнього ставлення до міжнародного права та відповідні міжнародні нормативно-правові документи, Україна може самостійно визначити відповідні заходи для виконання рішення ЄСПЛ.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» визначає, що відновлення попереднього юридичного стану Стягувача може відбуватися завдяки: а) повторному розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторному розгляду справи адміністративним органом [10].

Отже, із формулювання закону можна визначити, що це не єдині заходи, які може застосувати держава для виконання рішення ЄСПЛ.

Проте визначимо, що інститут заміни покарання більш м'яким є комплексним інститутом кримінального права, кримінального процесуального права та кримінально-виконавчого права.

Наприклад, В.П. Герасименко, зазначає, що заміна невідбутої частини покарання більш м'яким являє собою сукупність кримінально-правових норм, на підставі яких у процесі виконання покарання (відбування засудженим) суд остаточно і безумовно заміняє раніше призначене винному вироком основне покарання (повна заміна) чи невідбуту його частину (часткова заміна) іншим менш суворим основним видом покарання» [4, с. 72–73].

Як визначає Н.В. Коломієць, сутність аналізованого явища полягає у поліпшенні правового становища засудженого через зміну йому виду покарання на більш м'який внаслідок його позитивної поведінки і з метою прискорення процесу ресоціалізації [6].

Отже, з огляду на це, в будь-якому випадку підставою для розгляду справи судом за статтею 82 КК є саме виправлення засудженої особи за час відбування покарання та недоречність його подальшого відбування особою саме в такому виді, як його призначено обвинувальним вироком суду.

Водночас законодавство не містить ніяких нормативних орієнтирів, що рішення ЄСПЛ у справі проти України може бути підставою для розгляду такої заяви судом першої інстанції.

Тому фактично наразі в Україні виникла така ситуація, коли наша держава вжила заходів загального характеру, адже Парламент вніс зміни до норм статей 81 та 82 КК України, і у такий спосіб було усунуто системну проблему в законодавстві. Це досить позитивне рішення, адже воно відкрило можливості для всіх осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, надію на звільнення.

Водночас особи, на користь яких ухвалено рішення ЄСПЛ, з огляду на ситуацію, що склалась у судовій практиці, не можуть досягти *restitutio in integrum*, і тому вони мають на загальних підставах домагатись умовно-дostroкового звільнення.

У цій ситуації суд першої інстанції не може посылатись на рішення ЄСПЛ як підставу для перегляду вироку та можливості повернути становище, що було до порушення права, адже фактично суд буде брати до уваги лише обставини, які мають встановлюватись для розгляду справи відповідно до ст. 82 КК України, і тому за результатами розгляду справи судом першої інстанції не може бути відновлено порушене право особи, яке було констатовано ЄСПЛ.

Справи щодо перегляду вироку суду у разі констатації ЄСПЛ порушення Україною своїх зобов'язань за Конвенцією мають свій спеціальний предмет і тому їх розгляд відбувається у спеціальному процесуальному порядку. До того ж результат перегляду таких справ показує, наскільки Україна поважає права людини і позиціонує так Україну на міжнародній арені. Тому, зважаючи на важливість такого перегляду, на наш погляд, такі заяви про перегляд вироку за виключними обставинами мають прийматись до свого розгляду судом та розглядатись саме в такому особливому порядку, для того аби забезпечити відновлення порушеного права, що буде відповідати зобов'язанням, які взяла на себе Україна. Це буде відповідати суті вжиття заходів індивідуального характеру.

Висновки. За результати проведеного дослідження можна зробити такі найбільш важливі висновки.

1. Перегляд вироку суду, в разі констатації ЄСПЛ порушення Україною своїх зобов'язань за Конвенцією, проводиться за спеціальним процесуальним порядком ВПВС.

2. У питанні стосовно перегляду вироку щодо непом'якшуваного довічного позбавлення волі можна виділити умовно два періоди: перший був до ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18.10.2022 року, другий період розпочався після ухвалення цього закону.

3. В результаті дослідження було зроблено висновок, що з огляду на специфіку кримінального права, ВПВС не може застосувати заходи індивідуального характеру, коли констатоване ЄСПЛ порушення може бути вирішене лише шляхом вжиття заходів загального характеру, а саме внесенням змін до законодавства, в усіх інших випадках суд має прийняти відповідні заяви до свого розгляду та вживати заходів для відновлення порушених прав.

4. Проаналізувавши чинне кримінальне законодавство і позиції вчених, визначено, що за результатом розгляду справи судом першої інстанції щодо застосування статті 82 КК не можна досягти відновлення становища особи, що існувало до порушення права. Тому такі справи має розглядати саме ВПВС у провадженні щодо перегляду вироку за виключними обставинами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андріанов К.В. Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2002. 18 с.
2. Буняк В.С. Європейська конвенція з прав людини та кримінальне право; Юрінком інтер, Київ, 2020 р.156 с.
3. Галецька Н.Б. Форми імплементації міжнародних договорів європейськими державами: порівняно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 204 с.
4. Герасименко В. П. Заміна покарання більш м'яким при його відбуванні за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.П.Герасименко. Х., 2007. 213 с.
5. Завгородній В.А. Практика Європейського Суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01. Дніпро, 2021. 517 с.
6. Н.В. Коломієць Зміст заміни невідбутої частини покарання більш м'яким полягає у вираженні в рішенні суду позитивної оцінки процесу виправлення засудженого і в обсязі більш м'якого покарання, обраного судом. Правовий аналіз поняття заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. *Форум права*. 2014. № 1. С. 254–258. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_1_45.pdf (дата звернення 30 червня 2023 року)
7. Конституція України: від 28 червня 1996 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30 червня 2023 року)
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13 квітня 2012 року, № 11–12, № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
9. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року, No 2341-III *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001 No 25–26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 30 червня 2023 року)
10. Про виконання рішень і застосування практики ЄСПЛ : Закон України від 23 лютого 2006 року, N 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>. (дата звернення 30 червня 2023 року)
11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закон України від 18.10.2022 року № 2690-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#Text>
12. Рекомендація N R(2000)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини», прийнятої Комітетом міністрів на 694-му засіданні заступників міністрів від 19 січня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_175#Text
13. Рішення від 23 травня 2001 р.; Конституційний Суд України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text>

14. Солопова І.В.; Про співвідношення між міжнародним принципом дотримання прав людини і принципом невтручання у внутрішні справи держав. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса, 2015, С. 13–15.
15. Ухвала по справі № 1-3/2007 від 12 травня 2021 року: Велика Палата Верховного Суду. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96890729>
16. Ухвала по справі № 1-2/2008 від 07.06.2021 року Велика Палата Верховного Суду. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/97598694>
17. Ухвала від 27.03.2023 року, Велика Палата Верховного Суду. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109933264>